

Teorie a praxe. Etablování sociologie v českém prostředí T. G. Masarykem

VRATISLAV KOZÁK*

Theory and Practice. The Establishment of Sociology in the Czech Environment by T. G. Masaryk

Abstract: With the upcoming centennial anniversary of the founding of Czechoslovakia, the thoughts of both nations are shifting towards the person of Tomáš Garrigue Masaryk, who played a crucial role in the whole process. In this case, it is necessary to look at his beginnings on the scientific ground. His first major political work, which was published in Brno in 1876 in a journal called *Moravská orlice*, was the work called *Theory and practice*. This work is crucial because Masaryk is defending the true meaning of sociology, as he presents sociology as one of the most fundamental sciences. In addition, the work contains some foundations for future political science. It is a pretty essential work in general that has not yet received the attention it deserves as it has been analyzed only marginally or not at all even by Masaryk's biographers (almost all of them left out the last part of this particular thesis). So it would be very meaningful to not only analyze it properly but also to put this work into the historical context and look at Masaryk's subsequent theses and books just so we can have a better idea if he continued with similar ideas to those from *Theory and practice*.

Keywords: Masaryk; sociology; Austria-Hungary; theory; practice

DOI: 10.14712/23363525.2018.48

Letošní rok 2018 je rokem, kdy si celý svět připomíná stoleté výročí konce první světové války. Národ český a slovenský si ale dané výročí připomíná ještě z jiného, pro tyto dva národy mnohem zásadnějšího důvodu. Tím důvodem je výročí založení Československa jakožto nezávislého státu. Tato událost je z velké části připisována Tomáši Garrigue Masarykovi, který se následně stal naším prvním prezidentem. Masaryk je a vždycky bude připomínán pro mnohé své úspěchy politické, vědecké či osobní. Jedna zásluha ovšem mnohdy zůstává ponechána stranou, a to je představení sociologie jako vědy české veřejnosti a její následné etablování v našem prostředí. Vzhledem k tomu, jak zásadní roli hraje v dnešní době sociologie v rámci našeho vědeckého a akademického prostředí, se rozhodně nejedná o zanedbatelný počin. Díky Masarykovi máme tedy vlastní sociologickou tradici. Byl to právě on, kdo českému prostředí představil osobnosti, jako byli Auguste Comte, Herbert Spencer nebo Karl Marx. Oficiálně byla sociologie ustanovena jako vědní obor v 80. letech 19. století. Masaryk byl první, kdo sociologii jako vědní obor začal vyučovat v rámci Karlovy univerzity, která tehdy nesla název c. k. Karlo-Ferdinandova univerzita. Právě jeho vlivem se následně začala tvořit v českém prostředí sociologická škola [Strítěcký

* Mgr. Vratislav Kozák, Pracoviště historické sociologie, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, U Kříže 8, 158 00 Praha 5. E-mail: vratislav.kozak@fhs.cuni.cz.

1995: 169]. V rámci této studie si kladu za cíl analyzovat a interpretovat nedostatečně probádané Masarykovo dílo *Theorie a praxis*, které považuji za naprostý základ sociologie v českém prostředí. Rád bych poukázal na Masarykovy základní myšlenky vztahující se k tomuto dílu, stejně jako na jejich přesahy v rámci dalších děl a následného vývoje sociologie jako vědní disciplíny.

Masaryk seznámil českou veřejnost s Augustem Comtem. Souhlasil s jeho představou sociologie a její podstaty, ale naopak se s ním rozcházel ohledně jeho stupnice věd, Masaryk totiž nesouhlasil s vyřazením psychologie. On sám sociologii definoval jakožto abstraktní vědu o organizaci a vývoji společnosti (zde vychází z Comtého statiky a dynamiky). Sám ale upřednostňoval spíše statiku před dynamikou. V rámci statiky vyzdvihoval vztah mezi jedincem a společností. Za zástupce pozitivismu jej rozhodně není možné označit, jelikož měl vůči tomuto směru mnoho výhrad. Kritizoval autoritářský pohled pozitivismu na náboženství. V případě náboženství také požadoval určitou evoluci, jelikož i víra se podle něj musí posunout k vědecké pravdě. Comtého pozitivismus stavěl proti evolucionismu Herberta Spencera. Podobně nesouhlasil ani s objektivismem É. Durkheima. Imanuel Arnošt Bláha o Masarykovi tvrdí, že vychází z Comtova pozitivismu, ale překonává ho. Podle něj byl částečně pozitivistou už v době, kdy ještě Comta ani nečetl. Na Comtově pozitivismu mu kromě chybějící psychologie v rámci stupnice věd vadilo také, že Comte nezohlednil vnitřní jevy jedinců, jako je etika, náboženský cit apod. [Bláha 1997: 34–38]. S tím souhlasí i Antonín Vaněk, který ještě dodává, že Masarykův sociologismus je zapotřebí brát v souvislosti s Comtem, ale nikoliv v závislosti na něm. Masaryk se od Comta totiž liší také pojetím sociologické dynamiky, která v jeho případě zastupuje spíše filozofii dějin [Vaněk 1992: 92–98]. S Comtem ale Masaryk souhlasil v přesvědčení, že vědecké řízení společnosti je potenciálně realistickým stavem. Dané zvědečtění by na úrovni politické měla zajistit podle Masaryka právě sociologie [Petrušek 2013: 240]. Velmi detailně se Masarykovým vztahem k pozitivismu zabýval Jan Svoboda [Svoboda 2017]. Masaryk dal vědecký základ také české filozofii, kterou prezentoval jako zásadní a nezbytnou vědu pro život. Požadoval ale filozofii, která by člověka uspokojila nejen po teoretické stránce, ale i po stránce praktické. Pevně věřil, že by podobná filozofie následně přinesla harmonii a rovnováhu do intelektuálně a mravně vzpurné společnosti. Z těchto úvah pak vznikala samotná česká sociologie. Masaryk se k tomuto tématu vracel i v rámci svého díla *Česká otázka*, v němž se pro Čechy snažil najít místo v mezinárodním společenství. Takové místo si menší národ může podle něj získat jedině takovým způsobem, že bude celý národ jako celek soustředit všechny své duchovní a mravní síly za tímto společným cílem [Masaryk 1969: 228–249]. To ale nebude možné ve společnosti, kde budou mezi lidmi až příliš velké sociální rozdíly. Uvnitř státu je tedy zapotřebí větší politická, hospodářská, kulturní i sociální stejnorodost. Směřování společnosti k takovému reformám života je možné jedině skrze lepší ideovou orientaci v nových a přesných vědeckých pojmech. V tom by společnost měla pomoci obecná sociologie a díla, která se jí věnují. Pokud se společnost má organizovat, jednou z nezbytných podmínek je dobrá znalost společnosti jako takové a její povahy, souvislostí a zákonitostí. Masaryk tedy přichází s unikátním pohledem, že národnost je výsledkem spojení vnitřních, psychických faktorů a vnějších, sociálních faktorů. Proto se snažil prosadit sociologii a její studium také v rámci politiky [Bláha 1997: 16–22]. Masaryk tedy přišel s vlastním přístupem, který nazval kritickým

realismem. Tento přístup od Durkheimova objektivismu odlišil významem a cílem. Cílem Masarykova realismu je poznat věci do hloubky a odhalit jejich skutečné jádro. Jako jádro chápal ryzí pravdu či skutečnost, která ještě není ovlivněna vývojem, ani okolními vlivy. Nezabýval se reálnem pouze vnějším, ale také vnitřním, což byla například nábožnost, mravnost a sociální citění. Požadoval přímo vědeckou filozofii, která by se dala využít nejen teoreticky, ale také prakticky. V protnutí teoretického a praktického viděl základ větší rovnosti a harmonie ve společnosti [*ibid.*: 33–34]. Druhou složkou jeho přístupu je kritičnost. K té se dochází vědeckou analýzou zkušenosti. Aby bylo možné se bádáním dostat ke zmíněnému jádru, pak je zapotřebí neustálého pozorování a následné kritické analýzy výsledků. Jelikož však Masaryk tvrdil, že sociologie musí být také aktivní, nestačí pouze pasivní a kritické pozorování. Badatel se nemůže – a ani by neměl mít snahu – oprostít od hodnocení výsledků bádání. Masarykovo pojetí sociologie se velice lišilo od toho, co za sociologii považujeme dnes. Při zkoumání jakékoliv problematiky vždy začínal od kořene problému, od struktury společnosti a přes její vývoj se dostával k určitému cíli. Na podobném principu fungovalo i jeho pojetí realismu [*Nešpor 2011*: 25]. Pro Masaryka byla vždy nejzásadnější etika, a proto i zde tvrdí, že právě morální zhodnocení je v případě sociologovy práce vždycky na místě. Sociologie má tedy být angažovaná vědou, v níž vědec kriticky a morálně zhodnotí výsledky svého pozorování, a posoudí tak správnost či nesprávnost zkoumaných faktů. V rámci sporu zástupců objektivismu a nominalismu se nedá říci, že by Masaryk tedy přináležel čistě k jedné straně. Dění ve společnosti je závislé nejen na psychice jednotlivců, ale také na objektivní situaci ve společnosti. Jako základ společnosti přesto vidí spíše individua, nežli celky, čímž se značně rozchází se Spencerovou představou společnosti jakožto organismu. Je si vědom, že ve společnosti působí protikladné síly, a to centralizační a individualizační. Individuální svoboda a vědomí jsou podle něj nejzásadnější složkou společnosti.

Masaryk sám je autorem hned několika sociologických publikací. Ve svých statích podává promyšlenou a důkladnou analýzu společnosti a dobových problémů, u kterých se snaží prosadit nápravu skrze humanismus a přirozenou etiku. K jeho nejkvalitnějším sociologickým pracím patří mimo jiné dílo *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty* [*Masaryk 1904*]¹ nebo *Rukověť sociologie* [*Masaryk 1901*]. Pro dějiny sociologie bylo zásadní také Masarykovo dílo *Otázka sociální* [*Masaryk 1898*]. Ve svém díle o sebevraždě se tímto společenským problémem do hloubky zabýval celých šestnáct let před Durkheimem.² Zmíněné dílo *Rukověť sociologie* bylo prvním českým vědeckým pojednáním o sociologii. Masaryk ji zde vymezil jakožto vědu o společnosti a jejích dějinách. Zabýval se samotnými existenčními podmínkami lidské rasy a podstatou sociální organizace skrze její vývoj. Sociologie je pro něj tedy vědou o společenských jevech a jejím předmětem zájmu může být jediné samotná lidská společnost. Ve většině svých děl se Masaryk staví proti přílišnému zabývání se historií. Právě sociologii využívá k tomu, aby

¹ Jedná se o jedno z Masarykových původních sociologicky zaměřených děl. Mnozí jako např. Zdeněk Nešpor (In. Nešpor, Zdeněk [2011]. *Republika sociologů: zlatá éra české sociologie v meziválečném období a krátce po druhé světové válce*. Praha: Scriptorium, s. 22) považují právě toto dílo za nejvíce sociologicky orientované ze všech autorových děl.

² Durkheim se intenzivně zabýval problematikou sebevraždy ve společnosti a vydal zásadní dílo *Sebevražda: sociologická studia*. Paříž 1897.

poukázal na podstatu přítomnosti oproti věcem minulým. Tvrdí, že každý by měl znát svou minulost, ale měl by se převážně zabývat současnou společností a jejími problémy [Pecka 1999: 37]. Zároveň vidí sociologii jako vědecké zajištění toho, že se více lidí začne zabývat současností a českou společností. Nebyl tedy přímo nepřitelem historie, ale snažil se prokázat jednotu smyslu českých dějin. Tvrdil, že dějiny jde nejlépe poznat přes přítomnost, jinými slovy, že je zapotřebí vykládat méně známé skrze známější. Opět se zde vrací k nutnosti hodnocení nejen u sociologie, ale i u historie, když přímo vyzývá historiky, aby vybádané skutečnosti vždy konfrontovali s vlastním mravním základem. Právě tímto způsobem si každý badatel může oživit minulost [Pauza 1999: 83]. Dává tedy jednotlivé ideje a mravní základ každého jedince do přímého kontaktu s dějinami lidstva, z čehož vyplývá, že se jedná v principu o základní kámen sociálního jednání a kultury samotné. Na základě toho se mohl také zabývat existencí a vznikáním určitých národních stereotypů, když pozoroval národní charakter společnosti a typické rysy jejich jednotlivců, a to opět z mravního hlediska. Šlo mu tedy o společné rysy mravního jednání a uvažování zástupců určitého národa. Podle toho mohl pozorovat společné prosazování a uskutečňování určitých idejí a představ mezi zástupci jednoho národa. Na rozdíl od marxistické sociologie, sledující skupinové přijímání idejí, se tedy vydal opačným směrem a soustředil se na jejich skupinové prosazování [Havelka 1999: 95–96].

Masarykovo dílo, které bylo pro etablování sociologie velmi důležité, které však zůstává dodnes přehlíženo mnohými včetně většiny jeho životopisců, nese název *Theorie a praxis* a bylo zveřejněno, rozdělené na několik částí, roku 1876 v brněnském periodiku *Moravská orlice*.³ Jedná se o Masarykovu první politicky zaměřenou práci. Silně zde kritizoval pasivitu českých poslanců tehdejší doby. V rámci jednotlivých částí se vždy podepisoval jako „Dr. J.“ Masaryk viděl říšskou radu jako otevřené fórum, kde může každý český poslanec ukázat svoje schopnosti a kde mohou být prezentovány všemožné životní přístupy a morální hodnoty, které mohou být příkladem celé společnosti. Dával tedy všem zde zmíněným projevům přímo světový rozměr. Celé dílo se skládá z deseti částí. Z malého počtu Masarykových životopisců, kteří se tímto dílem blíže zabývali, nereflektovala většina existenci poslední desáté části, takže Masarykovo dílo označili za nedokončené. Není úplně jasné, jak k této chybě došlo. Jako první se tímto Masarykovým spisem zabýval Jan Herben,⁴ který udělal hned několik chyb při jeho analýze. Chybně uvedl datum publikování první části tohoto spisu, které o jeden den posunul. Vyjma toho označil Masarykovo dílo za nedokončené, jelikož proto studoval pouze devět částí a část desátou z neznámého důvodu opomněl. Zdeněk Nejedlý, který se Masarykovým životem zabýval skutečně do velkých podrobností, upozorňuje v prvním případě na Herbenovu chybu, ale již nezmiňuje, že by se Herben pletl také v tom, že se jedná o nedokončené dílo. To si mohu vysvětlit jediné tak, že buď kompletní analýzu daného díla převzal přímo od Herbena a sám spis nestudoval, nebo spis studoval, ale jen na základě Herbenových citací, díky čemuž se sám podíval také pouze na

³ *Moravská orlice* byla český psaným moravským periodikem, patřícím staročeské straně. Periodikum vycházelo každý den kromě neděle.

⁴ Jan Herben (1857–1936) byl politikem, spisovatelem a novinářem českého původu. Masaryk mu svěřil pozici šéfredaktora v rámci týdeníku realistů *Čas*. Herben byl nejen zakladatelem tohoto periodika, ale i jeho vlastníkem. Jelikož se považoval za Masarykova přítele a působil vedle něj celé Masarykovo první politické období, tak v pozdějších letech sepsal dokonce Masarykův podrobný životopis.

devět částí a desátou neobjevil. Další životopisci se dopustili identické chyby a trvalo dlouho, než se na chybu přišlo. Jako první desátý článek analyzoval Alexander Fried v rámci své doktorské práce, sepsané na Filozofické fakultě Vídeňské univerzity [Fried 1954]. Od té doby je spis *Theorie a praxis* již pravidelně prezentován ve své úplné desetidílné podobě. O tom, že Masaryk dané dílo považoval za důležité, svědčí nejen to, že se k jeho myšlenkám často vracel v pozdějších letech, ale také fakt, že na něm vystavěl základy svého habilitačního spisu. Někteří badatelé jsou dokonce toho názoru, že právě dílo *Theorie a praxis* bylo přímým předchůdcem jeho habilitační práce pod názvem *Prinzipien der Soziologie*, která byla nakonec zamítnuta.⁵ Miloš Dokulil napsal, že Masarykův habilitační spis byl zamítnut, jelikož v tehdejší Rakousku-Uhersku roku 1881 nebyla ještě akademicky kanonizována sociologie. Jeho práci tedy nebylo snadné zařadit [Dokulil 2012: 24]. První část *Theorie a praxis* byla v *Moravské orlici* otištěna 23. dubna 1876. Poslední část díla, která tedy vlivem původních Masarykových životopisců zůstávala dlouho bez povšimnutí, byla otištěna 20. června 1876. V rámci kompletního díla, rozděleného na deset částí [Masaryk 1876 I–X], Masaryk reaguje na hlavní problematiku doby, kterou spatřuje jednak v pasivní politice a s tím souvisejícím vzděláním budoucích politiků, ale také v nedostatku etiky a mravnosti ve společnosti. Pokouší se danou problematiku dostatečně definovat a pokládá zde základy svého kritického realismu, když se snaží zmíněné problémy dostatečně rozebrat až k jejich jádru. Následně přichází se svým řešením těchto problémů, které pro něj v obou případech představuje sociologie.

Masaryk nesouhlasí s pasivitou českých poslanců ve Vídni. Pasivní politika⁶ je něčím, co si český národ nemůže dovolit. Český lid potřebuje naopak číst v tisku o činech svých zástupců, aby mohl mít pocit, že je ve Vídni dostatečně zastoupen a reprezentován. Právě to národu může dodat sebedůvěru a pocit, že má v rámci mnohonárodnostního Rakouska svoje místo. Masaryk si uvědomuje, že tohle se netýká pouze českých poslanců ve Vídni, ale Čechů celkově. Český národ o nich potřebuje vědět. Národ pak může poslancům i vyjádřit svou podporu a lépe na ně reagovat, takže se díky tomu bude jen zlepšovat vztah mezi českými politiky a českým lidem. Masaryk má pocit, že poslanci potřebují připomenout, jak na ně český národ spoléhá [Masaryk 1876 I: 1]. Za stejně podstatnou věc považuje také situaci, kdy spolu budou jednotliví poslanci veřejně debatovat o problémech sužujících dobu a hlavně o možných řešeních a východiscích z těchto problémů. Tohle ve společnosti podle Masaryka velmi chybí a je třeba to změnit.⁷ Větší otevřenost a přístupnost politiků národu, který mají reprezentovat, následně povedou k tomu, že tito jeho zástupci mohou

⁵ Podobně existují názory, že Masaryk svou habilitační práci v pozdější době hodně přepracoval a vydal ji pod názvem *Rukověť sociologie: Podstata a methoda* na přelomu let 1900 a 1901 v rámci 8. čísla časopisu *Nová doba*. Původní Masarykova práce již ovšem není k dispozici, takže potvrzení ani vyvrácení této teorie již není možné.

⁶ V rámci 70. let držela v rámci české politické scény stále vedoucí pozici Národní strana, která pod vedením Františka Ladislava Riegera dosud dodržovala principy politiky tzv. pasivní rezistence. Jednalo se o reakci na centralistické politické směry v Předlitavsku. V praxi se pasivní rezistence projevovala bojkotem zasedání říšské rady či zemského sněmu ze strany českých poslanců.

⁷ Fakt, že jednotlivá jednání říšské rady nebo zemského sněmu bývala v podobě stenografických protokolů zaznamenávána a následně se v různě podrobné formě objevovala v denním tisku, zde nespĺňuje Masarykovy představy. Chybí mu větší interakce politiků s národem. Chtěl by nějaký veřejnosti přístupný debatní kruh, kde by se řešily skutečné a zásadní problémy společnosti. To by ale počítalo s tím, že by si politici byli těchto problémů vědomi a uměli by na ně reagovat.

mít větší zájem na tom, aby odváděli lepší práci. Dosud platilo, že jakmile se jeden poslanec soustředí na pasivní politiku, tak se ostatní inspirují, ale podle Masaryka to může fungovat i opačně, a tedy, pokud se alespoň část z nich rozhodne s pasivní politikou skoncovat, tak tím inspirují další poslance, kteří je v tom budou následovat. Tak si představoval Masaryk možnou změnu, které by se dalo docílit ještě s pomocí aktivních současných poslanců jeho doby. Zároveň ale uvedl, že by to měla být poslední generace poslanců, u které to bude řešeno tímto způsobem. Další generace už musí projít naprosto jinou výchovou a výukou, která jí usnadní a umožní její budoucí povolání, jež je pro celý národ zásadní. Tohoto názoru se Masaryk držel i v pozdější době, již sám jakožto aktivní poslanec říšské rady, kde se snažil několikrát prosadit inovace v rámci školení nových poslanců.⁸ Pasivita ale podle Masaryka není jediným problémem českých politiků. Ještě důležitější je, že příliš málo znají lid, který mají zastupovat. Díky tomu se neorientují dostatečně dobře v rámci české otázky a její celkové problematiky. Proto i když přejdou k politice aktivní, tak výsledek stále nebude dostačující. Politici se totiž až příliš soustředí na zahraniční situaci a neustálé srovnávání s tím, jak se všechny problémy řeší v jiných zemích. Místo toho by se podle Masaryka měli více věnovat interní politice a snaže poznávat lépe národ, který mají reprezentovat [*Masaryk 1876 II: 1*]. To tedy vidí jako hlavní věc, která se do budoucna ve vzdělávání politiků musí změnit. Česká otázka ale není jedinou problematikou, která politikům pro neznalost uniká. Úplně stejné to je s otázkou sociální. To je další palčivý problém, který se sice pohybuje na jiné společenské úrovni než česká otázka, ale to z něj nedělá o nic méně zásadní záležitost. Opět tady autor naráží na fakt, že politici mají možnost se sociálními problémy doby něco dělat, ale neorientují se v nich natolik, aby jejich případné snažení mělo naději na úspěch.

Masaryk tedy vcelku přímočaře nastínil problém a následně bylo důležité poskytnout jeho možné řešení. To spatřoval v inovaci vzdělávání budoucích politiků. Pro tuto inovaci měl velmi konkrétní a obsáhlou představu. Poslanci musí mít šanci lépe poznat společnost a národ, který v politice zastupují, a právě skrze to lépe pochopí už konkrétní problémy s tím související, jako jsou česká nebo sociální otázka. Jednotlivé problémy by měli v rámci svého vzdělávání umět vědecky podchytit, aby se v nich mohli lépe orientovat a objektivněji o nich rozhodovat. Teoretická neznalost podle něj v praxi nadále vede k netoleranci [*ibid.*]. Tím prvně otevírá téma souvislosti teorie a praxe, které je pro toto dílo, jak vyplývá již z jeho názvu, klíčové, ale také hovoří o netoleranci ve společnosti, která je pro něj pojmem souvisejícím s mravností a etikou národa. O tom více později. Celkově se tedy dá říci, že jako ideální scénář vidí vědecky vzdělané politiky. Věd, které by měli alespoň částečně ovládat, je několik. V rámci Rakouska dokonce uvádí filologii jako důležitou vědu, která by politikům pomohla porozumět jazykově a národnostně různorodé společnosti tehdejšího Rakouska. Další vědy, které by politici měli do určité míry ovládat, jsou pak historie a hlavně sociologie. Vědecky vzdělaný politik je tedy obecná odpověď, ale sociologicky vzdělaný politik je odpověď, ke které Masaryk postupně čtenáře svého díla směřuje.

⁸ Příkladem může být jeho řeč na půdě říšské rady pronesená 9. června 1891 na 19. sezení XI. zasedání říšské rady Předlitavska. Zde Masaryk přímo označil sociologii za zásadní vědu pro další rozvoj země a opakoval svojí myšlenku z *Theorie a praxe*, že by se sociologie měla stát základním bodem reformy právnických a politologických studií.

Masaryk se několikrát odvolává na Platóna,⁹ když píše, že to byl už on, kdo tvrdil, že politika má být vedena nezvratnými zákony vědy [*Masaryk 1876 III: 1*]. Sám má pocit, že od dob Platónových lidstvo v těchto ohledech učinilo menší pokrok, než by bylo žádoucí. Místy se může zdát až trochu cynický, jelikož z jeho díla lze snadno získat dojem, že mezi českými politiky nebylo jediné schopné osoby.

Velikou naději vidí v implementování sociologie do teorie a praxe politické práce.¹⁰ Pod sociologií tedy vidí vědu o společnostech, vědu zabývající se lidským společenstvím a jeho zákonitostmi. Pokud se sociologické znalosti promítnou do teoretické i praktické stránky politické práce, pak se společenské zákony také promítnou do správy společnosti. S tím ale souvisí i Masarykovo přesvědčení, že tam by se vývoj neměl zastavit. Sociologie nebude vědou jen pro politiky, ale pro celou společnost [*Masaryk 1876 VII: 1*]. Jeho představa je tedy taková, že by sociologie jako věda pomohla celé společnosti a celému národu pochopit problémy, které jej sužují. Pro politiky je sociologie ideální v tom, že jim pomůže porozumět společnosti jako celku. Politici sami o sobě by ze svého postavení neměli šanci problematiku lidu dostatečně pochopit, jelikož se tomu nevěnují, neznají jádro problému a nevidí jednotlivé problémy v praxi. Tohle všechno ale implementování sociologie do jejich vzdělání může změnit. Politiku tedy Masaryk klade do souvislosti se sociologií a hledá jednotlivé oblasti, kde se vliv sociologie může příznivě projevit na politice. Každá věda by měla mít jasné vymezený cíl a předmět zájmu. Masaryk se zamýšlí, jak tomu bude u politiky a u sociologie. Dochází k závěru, že zájmem politiky by měla být společnost a její studium. Cílem by pak bylo pochopení dané společnosti a snaha o blahobyt této společnosti. Politika by tedy měla sloužit lidu. U sociologie to vidí podobně, tedy, že předmětem zájmu by opět měla být společnost a cílem její blahobyt, ale nachází zde jeden zásadní rozdíl. Sociologie by totiž skrze etiku a mravnost měla rozvíjet snahu, aby blaho jednoho člena dané společnosti neznamenal újmou jiného. Měla by tedy vést k nějakému všeobecně prospěšnému soužití, čehož může docílit jedině tak, že se ve společnosti velmi dobře orientuje. Proto Masaryk postupně dochází k přesvědčení, že sociologové by měli jako hlavní předmět svého bádání zvolit rovnováhu ve společnosti [*Masaryk 1876 III: 1*]. Ta by měla být podrobně studována a mělo by se pracovat na jejím zlepšení. I v tomto případě nejde u Masaryka o nic ojedinělého. Za svůj život se často stavěl na stranu „slabšího“ a prosazoval zmenšování rozdílů ve společnosti ve prospěch větší rovnosti a spravedlnosti. Tady se opět vrací jeho pojetí etiky a mravnosti. Sociologové tedy budou bádát nad větší rovnováhou ve společnosti a politici tuto rovnováhu pak budou aktivně prosazovat. Zde se opět vrací pojetí teorie a praxe a vzájemného vztahu těchto aspektů. Masaryk opět nezůstává jen u politiků a tvrdí, že tato snaha o větší rovnováhu by se měla rozšířit do všech vrstev

⁹ Masaryk si Platóna a jeho myšlenky oblíbil již v mládí. Platónovo pojetí podstaty lidské duše se stalo předmětem Masarykovy disertace, při jejíž obhajobě mu bylo vyčítáno, že Platóna až příliš hájí. I ve stáří Masaryk vzpomínal, že se k politice dostal právě přes Platóna a jeho filozofii. Sám sebe považoval za platonika. Základní principy Masarykova realismu pochází také od tohoto antického filozofa. Podobně jako v případě Augusta Comta, tak i u Platóna se Masaryk s jeho názory rozchází ve chvíli, kdy směřují ke kolektivismu.

¹⁰ Sociologie je v době, kdy Masaryk svoje dílo píše vědou velmi novou, ale Masaryk nezapomíná připomenout v rámci díla, že její hlavní myšlenky jsou mnohdy velmi staré. Doslova uvádí: „Sociologie n. př. jelikož věda nejtěžší a nejzavilejší zdokonaluje se, ačkoliv začátkové její snad tak staré jsou jako člověčenstvo, teprve v novější době osvojující si všeškeré výhody, které jí jiné vědy v postupu času napřed takřka uchystaly“ [*Masaryk 1876 X: 1*].

společnosti a neměla by se držet v rámci hranic určitého státu. Rovnost se pak ale musí promítnout také do spravedlnosti a mravnosti [*ibid.*: 2]. Dokud se to nestane, tak vždycky dojde na to, že stát méně mravný a méně spravedlivý bude moci uškodit tomu mravnějšímu a spravedlivějšímu. Dokud platí podobná nerovnost, tak budou mít lidé vždy pocit, že poctivý a spravedlivý člověk je na tom hůře než ti ostatní. Proto i sama mravnost se musí stát celospolečenskou záležitostí, aby to byla norma pro všechny a nebylo takových, kteří se budou cítit jako vyvrženci společnosti. Masaryk to přirovnává k principu odzbrojení, kdy nikdo nesloží zbraně ze strachu, že ten druhý to také neudělá a nedá se mu věřit. Dokud to tak bude, tak budou všichni se zbraní v ruce, jelikož jeden druhému nikdy nebudou moci věřit. Proto i u mravnosti se nelze spokojit s jejím větším rozšířením, ale musí se z toho stát základní složka společenského vývoje. Aby se nezdálo, že se Masaryk vzdaluje od tématu, tak stále hovoří o politicích. Politika a mravnost by podle něj měly jít ruku v ruce ale politici a šlechta zneužívali nespravedlnosti ve svůj prospěch po celou dobu dějin. Ve výsledku tedy říká, že všeobecné spravedlnosti a mravnosti musí být dosaženo mírovou cestou skrze vnitřní etiku v každém jedinci. Masaryk věří, že politici mají moc v tomto mnohé změnit a základním kamenem této změny bude právě sociologické vzdělání. Vliv sociologie se tak rozšíří na celou společnost. Na první pohled může jít o velmi utopickou představu člověka, který se, i přes neustálé prosazování metod svého kritického realismu, pozapomněl kriticky a realisticky zamyslet nad vlastními myšlenkami, ale není tomu úplně tak. Masaryk totiž opravdu věřil v pokrok, věřil, že lidstvo prochází určitým vývojem, o kterém moc dobře věděl, že ne vždy musí být pozitivní, ale jakožto silně věřící člověk měl pevné přesvědčení, že lidstvo nakonec prožde a skutečně dojde k celospolečenskému obratu k lepšímu. Byl přesvědčen, že v případě sociologie našel pro tuto změnu vhodný katalyzátor.

Sociologie po tom všem pro něj tedy byla vědou politickou. Má totiž moc ovlivnit politickou situaci v jednotlivých národech a státech. Státy by měly postupným vývojem dojít k tomu, že federalismus a kosmopolitismus jsou pro ně nejpříznivější stavy, o které je třeba usilovat. Mělo by vznikat více mezinárodních zákonů, kterých by se drželo více zemí. Dospěly by k tomu opět rozšířením sociologického vzdělání mezi politiky a zbytek společnosti. Skrze sociologii by se totiž postupně dalo dopátrat zákonů lidské společnosti. Pozorováním společnosti by tyto částečně neměnné zákonitosti vyvstaly na povrch. Dále skrze poznání těchto zákonů půjde odvodit účel společnosti, díky němuž pak lze teoretické znalosti přenést do praxe. Sociologie pomůže všem také ve zbavování se předsudků, jelikož jim umožní poznat jiné národy a společenské skupiny. Pochopením jejich chování se pak člověk opravdu může do určité míry zbavit předpojatosti.¹¹ Jak již ale bylo řečeno, Masaryk kromě sociologie jmenoval i jiné vědy, které by se podle něj měly stát stálou součástí vzdělání budoucích politiků. Na předním místě jmenoval národní hospodářství (ekonomické vzdělání), právo a historii [*Masaryk 1876 IV: 1*]. Právo a ekonomii z celkem očividných důvodů,

¹¹ K tématu předpojatosti při posuzování jiných národů a společností se Masaryk vrací ve svém díle *Česká otázka*, v němž přímo postuluje vlastní metodická pravidla při posuzování jiných společností. Pozoruje na sobě, že se nenechá ovlivnit dodatečnými informacemi z dějin určitých národů při jejich posouzení. Pokud má jedinec na určitý národ svůj názor, pak by jej neměl zbytečně měnit. Podobně Masaryk tvrdí, že není nic špatného na tom mít velmi vřelý vztah k národu vlastnímu, ale nemusí to automaticky znamenat povyšování vlastního národa nad ostatní. Rovněž neuznává koncept vyvolených národů. Jinými slovy do této problematiky opět promítá vlastní pojetí morálky a snaží se proklamovat větší rovnost ve společnosti i na mezinárodní rovině.

tedy proto, že se podobná témata velmi často objevují na pořadu jednání říšské rady, zemských sněmů apod. Politici by měli být schopni se v těchto oblastech orientovat a objektivně v nich rozhodovat, a proto by měli k tomu mít náležitě znalosti [Masaryk 1876 I: 1].

O historii Masaryk své myšlenky rozvedl poněkud více, a to hned z několika důvodů. Jednak se u něj často objevovala kritika historiků a jejich práce, což si neodpustil ani v tomto díle. Dále historii považoval za základní přípravu pro studium sociologie. Nevěřil, že jedna z nich může náležitě fungovat bez té druhé. Kritizoval historiky pro jejich snahu nacházet určité velmi subjektivní a specifické zajímavosti dějin za účelem pobavení nebo zaujetí svých posluchačů. V očích Masaryka by historik měl prezentovat určitou dobu nebo událost natolik obecně a přehledně, aby posluchači umožňoval pochopení dané doby či události a vcítění se do problémů tehdejšího člověka. Bez toho podle něj není možné žádnou dějinnou událost dostatečně pochopit [Masaryk 1876 V: 1]. Historici s tím ale mají problém, jelikož postrádají dostatečnou znalost soudobé společnosti. Jinými slovy jim chybí sociologické vzdělání. Právě spojením sociologie a historie by badatel mohl dostatečně porozumět nejen minulé době, ale i té současné, což mu velmi pomůže při jeho práci [Masaryk 1876 VIII: 1]. Dějiny mají společnost vzdělávat. Kdo chce společnost vzdělávat, tak by jí měl nejprve porozumět [Masaryk 1876 II: 1]. Proto by historici, stejně jako politici, měli mít alespoň elementární znalost jiných věd, aby sami byli schopni dějiny lidstva lépe popsat a vysvětlit. Historikům by prospělo větší zohledňování vlivu přírody na člověka. Díky tomu by podle Masaryka mohli lépe pochopit všemožné dosud nevysvětlené události dějin. Historici jsou dle jeho slov jako advokáti, jelikož hájí svůj názor na určitou dějinnou událost, který získali studií specifických textů a pramenů [Masaryk 1876 VI: 1]. V principu zde vyslovil požadavek historie na logických a pozitivistických základech. Sociologie a historie by měly jít ruku v ruce a badatelé by se měli věnovat oběma vědám. I přes počáteční kritiku Masaryk vůbec nezpochybnuje důležitost historie. Naopak tvrdí, že historie je nezanedbatelnou součástí studia společnosti, jinými slovy je vědou, která je nejbližší sociologii. Pro pochopení společnosti je důležité chápat i její dějiny. To pak badatele přivádí k problematice vývoje a pokroku.

Podle Masaryka se vývoj řídí určitými nezvratnými zákony, ale i jistými pravidly, která už nejsou neměnná. Sociolog je schopen jednotlivé zákonitosti ve společnosti rozpoznat a pracovat s nimi. Samotná sociologie je pro Masaryka novou a stále se rozvíjející vědou, která ještě nemá svoje pevně stanovené zákony a pravidla. Jakmile je ale mít bude, tak bude možné s její pomocí předvídat budoucnost lidstva. To platí dvojnásobně v případě, že se k sociologii připojí již zmíněná historie, a sociolog tak bude schopen vidět ve společnosti se opakující trendy. Proto je pro Masaryka tak důležité téma pokroku. Pod pojmem pokrok si představuje jakoukoliv změnu vycházející z nějaké pravidelnosti či zákonitosti.¹² V žádném případě nemusí jít o změnu k lepšímu. Může docházet i k negativnímu vývoji. Nic není absolutní, a proto se nedá očekávat nějaká bezchybnost [Masaryk 1876 VII: 1]. Je pouze logické, že i při vývoji bude docházet k přehmatům, ale o to více je zapotřebí ke všemu přistupovat kriticky a nepřijímat nic automaticky. Kritika je naprosto zásadní, jak Masaryk

¹² Vzhledem k tomu, že pokrok či vývoj je jedním ze základních bodů této studie, se zde nabízí zmínit určité ovlivnění Masaryka Herbertem Spencerem. Masaryk si byl dobře vědom Spencerových názorů a orientoval se v nich stejně dobře jako v názorech Comtových. Přesto pro něj byl Spencer více nepřijatelný než Comte, a to hlavně jeho naprosto zásadním odklonem od metafyziky.

dostatečně definuje v principech svého kritického realismu. Přesto opět nemůže jít o kritiku absolutní, což Masaryk prezentuje na kritice katolictví, při níž podle něj jednotliví kritici automaticky odmítají a považují za špatné vše, co je s katolictvím spojeno [*ibid.*]. Absolutní kritika je tedy stejně nesmyslná jako její naprostá absence. Přesto je kritika při posuzování vývoje společnosti nezbytná. Opět je to sociolog, kdo může pozorovat tento vývoj lidstva a dostatečně ho zhodnotit. Podle Masaryka by totiž sociologie rozhodně měla být vědou hodnotící a nikoliv jen pozorující. Sociologie je pro tento úkol velmi vhodná, jelikož jejím cílem má být blahobyt celé společnosti a nikoliv pouze jednotlivců. [*Masaryk 1876 IV: 1*] Zde Masaryk přistupuje ke kritice liberálů, u kterých vidí problém v tom, že požadují naprostou svobodu, ale sami nerespektují názory a svobodu jiných [*Masaryk 1876 VII: 1*]. Jinými slovy chtějí svobodu jen sobecky pro sebe, ale vůči ostatním jsou netolerantní. Masaryk věří, že sociologie rozpozná ve společnosti podobné vyhraněné názory a jejich zástupce. Následně se sociologům může podařit rozklíčovat uvažování těchto osob a najít cestu k nějakému společnému soužití.¹³ Sociologie může i těmto lidem ukázat svět v širších souvislostech a pomůže jim společnost vnímat méně zaujatě.

Masaryk tedy vidí jasný přínos sociologie i při hodnocení pokroku a vývoje společnosti. Příkladně se zde ke Comtovi v přesvědčení, že na pokroku je třeba poctivě pracovat, jelikož jinak ho dosáhnout nelze. Důležité je uvědomit si, na čem pokrok společnosti vlastně závisí. Jednoznačnou odpovědí je rozum a jeho postupný vývoj. S rozvojem vědy se dá říci, že dochází k určitému pokroku pro celou společnost. Vývoj jednotlivých věd není jediným indexem vývoje, důležité je také rozšíření daných věd a vědních disciplín ve společnosti. Masaryk předpokládá, že pokud se v rámci následujících několika let podaří sociologii rozšířit nejen mezi zmíněné politiky a historiky, ale do celé společnosti, pak bude možné skutečně mluvit o pokroku společnosti [*Masaryk 1876 III: 1*]. Masaryk by se ale nezastavil pouze u rozumu, jelikož u něj vždy hraje nějakou roli také výše zmíněná mravnost a etika. V rámci pokroku a jeho studia označuje implementaci mravnosti jako „rozvoj vůle s citem“. Rozum a vůle se tak stávají hlavními složkami lidské přirozenosti ovlivňujícími pokrok. Za typický filozofický označuje Masaryk názor, že by k vývoji společnosti stačil pouze rozum. Rozum je tedy samozřejmě nepostradatelný v rámci lidského vývoje, ale samotný charakter je také zásadní. Právě ten by měl hrát určující roli pro všechny badatele při posuzování společnosti. Masaryk by zde zašel ještě dál, jelikož v tomto díle tvrdí, že to nejsou ideje, ale city, které řídí vývoj společnosti [*Masaryk 1876 IX: 1*]. Tím vyjadřuje, že ideje mají rozhodně sílu, ale ta sahá pouze tam, kde se setká s odpovídající citovou reakcí. Jakmile tomu tak není, tak jsou to podle Masaryka city, jež se dostávají do popředí. Ideje jsou sice prvotními vůdci citů, ale city mají moc měnit společnost. Díky tomu má na pokrok vliv i mravní stránka lidské přirozenosti. Mezi rozvojem vědy a mravnosti ovšem nepanuje rovnováha. Jak se postupně prohlubují vědy, tak by i mravnost měla v rámci společnosti zevšeobecnit. Mravnost lze prohloubit snahou a cvikem a sociolog bude vědět, kde je potřeba určité věci zlepšit. Jinými slovy sociologové mohou vést lid správným směrem ke všeobecnému vývoji společnosti. Zároveň na každou společnost určitým způsobem působí její současníci a její historie spolu s historií jiných společností. Rozdíl je v tom, že

¹³ Masaryk se v rámci díla volně drží Comtovy myšlenky, že sociologie umožní pochopit probíhající vývoj ve společnosti a díky tomu může pomoci najít řešení společenských problémů doby.

zatímco současníci na společnost působí bezprostředně, tak její historie působí zprostředkovaně. Podle Masaryka je to opět sociolog, kdo pozná, který z aspektů převládá. V rámci vývoje společnosti musí každý národ sehrát určitou úlohu. Jakou, to by podle Masaryka měl být schopen odhadnout historik, ale pouze s použitím sociologie [Masaryk 1876 VIII: 1]. Historici a sociologové by tedy ruku v ruce měli usilovat o poznání minulosti i současnosti dané společnosti, a to za společným cílem, tedy v rámci pokroku dosáhnout lepší budoucnosti pro danou společnost. Zároveň ale Masaryk pamatuje na Comta a jeho slova o přílišném působení minulosti na společnost. S tímto tvrzením sám souhlasí, ale opět mu jen slouží pro připomenutí sociologie jako vědy, která zmíněné působení historie dokáže regulovat a usměrnit natolik, aby nepůsobilo nepříznivě na rozvoj společnosti [Masaryk 1876 X: 1]. Podobně by se zde dalo říci, že Masaryk hájí svůj kritický realismus, jelikož zde jako řešení nepříznivého vlivu historie vlastně nabízí řešení v podobě dostatečného rozehrání každé problematiky do sebemenších detailů a souvislostí za pomoci sociologie. Tento postup přímo odpovídá principům jeho kritického realismu. Podobně původní rozdělení vývoje lidstva na vývoj podléhající vlivu rozumu, ale též vůle a citu, odpovídá Masarykovu tvrzení o souvislosti teorie a praxe a potřebě pečovat a rozvíjet obojí [Masaryk 1876 IX: 1]. Rozum zde vystupuje v roli teoretické znalosti, zatímco vůle s citem má očividně praktické vlivy, jelikož se přímo projevuje na jednání jedince. Podobná proměna společnosti těžko může proběhnout u všech jejích členů najednou. Masaryk sám si toho je vědom, a proto uvádí, že snaha jedince o zlepšení společnosti pro všechny neposouvá pozitivním směrem pouze daného jedince, ale přeneseně celou společnost. Čím více Masaryk využívá mravnost a etiku ve svém diskurzu, tím celé dílo působí méně vědecky. Může pak být snadné Masarykovu argumentaci odmítnout, a to obzvláště v případě, že by daný čtenář nebyl blíže seznámen s Masarykem a jeho osobní filozofií. Masaryk ale dobře ví, co dělá a snaží se dodržovat svoje přesvědčení ohledně absolutní kritiky. Odmítat tedy jeho myšlenky jen pro patrný vliv náboženství či křesťanské etiky je v tomto případě velmi krátkozraké. Celkově jde celé dílo shrnout tak, že v rámci vývoje společnosti je důležité najít rovnováhu mezi rozumem a jednotlivými činy. To můžeme chápat jako snahu o nalezení rovnováhy mezi teorií a praxí. Tuto rovnováhu do budoucna Masaryk spatřuje v první řadě v sociologicky vzdělaných politicích. Ti budou společnost znát dostatečně na to, aby ji přivedli na novou úroveň, a od nich se všeobecný pokrok bude rozvíjet dál.

Celá práce *Theorie a praxis* hraje zásadní úlohu v etablování sociologie v českém prostředí. Sice ani ve své době nezískala celostátní obdiv, ale přesto šlo o jeden z naprosto prvních pokusů, jak vysvětlit nejen nezbytnost sociologie jakožto vědy, ale také všechny přínosy této vědní disciplíny. Masaryk v rámci této práce položil základy české sociologie i svého kritického realismu a v dalších svých sociologických pracích již na těchto základech dále stavěl. Nejde zde jen o jeho dílo, ale také o samotný koncept vztahu teorie a praxe, ke kterému se Masaryk neustále vracel v rámci svých projevů i děl. Zmínil se o daném tématu i ve stáří během svých rozhovorů s Karlem Čapkem, kterému řekl, že by mezi teorií a praxí nemělo nikdy být rozporu. Pokud by bylo, tak se někde ve společnosti stala chyba, a mnohdy na obou stranách [Čapek 1969: 167]. Bylo by pošetilé tvrdit, že právě tato Masarykova stať byla zásadním dílem pro rozvoj a etablování sociologie v českém prostředí, její tkví v něčem úplně jiném. Není totiž ani tak důležitá pro sociologii jako takovou, ale spíše pro Masaryka samotného. Masaryk se postupem času názorově velmi vyvíjel, ale přesto se dá

řící, že teze a myšlenky obsažené v tomto díle nikdy přímo neopustil. I ve svých dalších dílech se neustále vracel k souvislosti teorie a praxe a k nutnosti praktické filozofie, sociologie či politologie pro rozvoj společnosti. V dlouhodobém kontextu to pak znamená, že Masaryk, který založil českou sociologickou školu a byl tak prvním v nové generaci českých sociologů, vycházel částečně z myšlenek uvedených v tomto díle. Díky tomu tedy samotná *Theorie a praxis* vlastně nepřímo skutečně ovlivnila českou sociologickou scénu.

Před první světovou válkou existovala sociologie vždy ve společném svazku s filozofií, což ale ani v Evropě nebylo ničím zvláštním. Masaryk na pražské univerzitě působil na katedře, která se postupně soustředila čím dál tím více na sociologii. Přesto mohl o sociologii mluvit pouze v rámci katedry, kde ústředním bodem zájmu byla filozofie. Na otevření vlastního samostatného sociologického semináře potřeboval svolení nejen profesorského sboru, ale také Ministerstva kultu a vyučování [*Nešpor 2011: 29–30*]. Sám chtěl založit vlastní docenturu na vědeckém pojednání o sociologii. Roku 1877 předložil na posouzení práci s názvem *O principech sociologie*. Tato práce byla ovšem komisí zamítnuta s vysvětlením, že není dostatečně filozofická, což je typickou ukázkou toho, jak málo byly rakouské/české vědecké kruhy se sociologií obeznámeny. Právě to se ale Masaryk snažil změnit. Prvním řádným profesorem¹⁴ sociologie a Masarykovým nástupcem se stal Břetislav Foustka¹⁵. Masaryk se sám snažil o rozšíření sociologie z filozofické i na další fakulty, především právnické, o což výrazně usiloval v 90. letech 19. století [*Zumr (ed.) 1999: 114–129*]. Touto dobou se již všeobecně rozšířila původní Masarykova představa, že by sociologie měla společnosti sloužit nejen teoreticky, ale také prakticky. Jinými slovy, aby měla hmatatelné důsledky politické, eugenické, etické i jiné. Masaryk měl v rámci univerzity mnoho přednášek pro studenty, které se týkaly sociologických témat a sociologii jako vědu během nich velice propagoval. Tímto způsobem ovlivnil hned několik generací studentstva [*Skovajsa – Balon 2017: 14*].

V meziválečném období byla již sociologie přednášena na filozofických fakultách v Praze i Brně. Pražská větev se otevřeně hlásila k Masarykovi jako zakladateli sociologie v českém prostředí. Přesto se od Masaryka pražská větev odklonila v názoru, že by sociolog měl bádát, ale neměl by hodnotit. V tomto ohledu byla brněnská větev mnohem věrnější původní Masarykově myšlence a tradici. Vědci brněnské větve připustili hodnotící aspekt každého sociologa díky tomu, že by se měl lépe v sociálních procesech orientovat, a proto by měl i lépe vědecky hodnotit každou situaci. Mnohým Masarykovým žákům bylo následně vytýkáno, že jen slepě následovali svého učitele a nepřišli s ničím novým a originálním. Výjimkou byl Emanuel Chalupný.¹⁶ Tento Masarykův žák se s ním názorově rozešel a od té

¹⁴ Od 17. století se profesura dělila podle jmenování na řádnou a mimořádnou. Řádní profesori byli vybaveni určitými specifickými právy a mohli být voleni děkany a rektory univerzit. Mimořádní profesori těmito právy vybaveni nebyli a ani jmenování být nemohli.

¹⁵ Břetislav Foustka (1862–1947), český sociolog a filozof. Zabýval se negativními trendy tehdejší společnosti a snažil se dosáhnout reform, které by zamezily šíření těchto negativních vlivů. V roce 1905 předložil svou sociologicky orientovanou habilitaci k posouzení komisí, které předsedal právě Masaryk. Právě jeho práce posunula českou sociologii o několik kroků kupředu, směrem k etablování sociologie v univerzitním prostředí. Podrobněji k tématu: Nešpor, Zdeněk [2011]. *Republika sociologů: zlatá éra české sociologie v meziválečném období a krátce po druhé světové válce*. Praha: Scriptorium.

¹⁶ Emanuel Chalupný (1879–1958), český sociolog, advokát a pedagog. Zabýval se vztahem práva, sociologie a filozofie. Jako Masarykův žák pokračoval v rozvoji sociologie v rámci českého prostředí.

doby si vždy šel vlastní cestou a stal se ústřední postavou české sociologie. Přesto o Masarykově přínosu české sociologii řekl následující:

1) položil základy k vědě do té doby neznámé. 2) vytvořil dílo časové i nadčasové. 3) rozpracoval ideu humanity. 4) provedl několik konkrétně sociologických rozborů. 5) spojoval soustavně teorii s praxí („ani jeden z velkých dosavadních sociologů se neosvědčil jako vynikající činitel v životě praktickém – kromě Masaryka“) [Zumr (ed.) 1999: 68].

I přes tuto otevřenou chválu považoval Chalupný Masarykovo sociologické snažení za nedokončené. Masaryk podle něj vždy strukturoval svoje díla na díla z oboru sociologie teoretické a praktické. Jinými slovy se podle Chalupného vždy soustředil pouze na jedno hledisko a druhé zůstávalo v jeho dílech víceméně nezodpovězeno [ibid.: 68]. To rozhodně nelze říci o veškeré Masarykově produkci, jelikož se záměrně často snažil zdůraznit praktickou i teoretickou stránku sociologie. Masarykův přínos k rozšíření sociologie do českého prostředí bývá mnohdy opomíjen samotnými sociology. Důvodů pro to může být hned několik, ale nabízí se fakt, že v politické sféře dokázal tolik velkých věcí, že si ho lidé pamatovali právě ve spojitosti s podobnými činy a na jeho přínos pro sociologii se zapomínalo [Skovajsa – Balon 2017: 15]. Známý sociolog Miloslav Petrušek nepopírá, že by Masaryk byl autorem první sociologické knihy a řady dalších titulů a článků. Jako jeho hlavní problém ovšem vidí, že nevytvořil žádný osobní sociologický systém, díky čemuž se v očích sociologů nemůže rovnat nejslavnějším sociologům jeho doby [Petrušek 2013: 238–239]. Dalším problémem může být, že mnohdy zdůrazňuje potřebu sociologie fungovat bok po boku s historií a filozofií, což v očích tehdejšího publika mohlo vyvolávat představu, že sociologie je pouze jakási specifická odnož jiných věd. I v detailně zde rozebraném Masarykově díle *Theorie a praxis* Masaryk sociologii chápe jako cestu společnosti k lepším zítřkům, mimo jiné skrze politiku a sociologicky vzdělané politiky. Masaryk na toto spojení odkazuje i v jiných svých dílech, kde to už veřejnost mnohdy prezentovala jako jeho snahu o využití sociologie pro čistě české národnostní a státotvorné cíle. V rámci společnosti menších národů, jako jsou Češi, bylo zapotřebí, aby se věda dala do služeb národních a pomáhala pracovat na sebezáchově daného národa. I zde se pak jedná o přechod od teorie k praxi, jelikož pro českou společnost se každý teoretický problém přenášel do praktického života dané společnosti [Bláha 1997: 17]. *Theorie a praxis* má v tomto pojetí ale velmi unikátní postavení, jelikož toto dílo Masaryk sepsal v době, kdy se rozhodně jeho loajalita vůči monarchii nedala zpochybnit. Proto nikde nepíše, že by sociologie tímto způsobem mohla pomoci českému lidu, ale prezentuje ji jako správný krok do budoucna pro celou společnost.

Není tedy pochyb o tom, že to byl skutečně Tomáš Garrigue Masaryk, kdo do českého prostředí zavedl sociologii, kterou zde etabloval jakožto vědeckou disciplínu. Na tento jeho čin se sice příliš často nevzpomíná a mnohé jiné jej v očích veřejnosti překonaly, ale přesto samotný Masaryk viděl sociologii jako vědu pro budoucnost společnosti naprosto zásadní. Skrze sociologii se snažil naučit českou společnost sociálně myslet i cítit. Pomocí sociologie chtěl dosáhnout větší rovnosti ve společnosti. Od toho si sliboval menší bídu pro nemajetné vrstvy společnosti, tedy lepší život nejen hmotný, ale také mravní. To bylo smyslem celé Masarykovy sociální otázky, a proto se snažil sociologii prosadit nejen mezi obyčejným českým lidem, ale i na akademické půdě. Chtěl, aby sociologie sloužila

právníkům a politikům k lepšímu pochopení světa a společnosti kolem sebe. Byl si jist, že takto vzdělaný politik bude společnosti sloužit mnohem lépe, jelikož bude rozumět všem strastem a problémům společnosti. Nezůstal jen u myšlenky a podobnou reformu právníckého vzdělání se aktivně snažil prosadit v rámci říšské rady, kde jako poslanec působil během svého prvního parlamentárního období mezi léty 1891–1893. Samotnou politiku Masaryk chápal jako sociologii v praxi, a právě proto se kromě právníků vždy značně soustředil i na politiky, když mluvil o důležitosti sociologie. Masarykovi se tedy podařilo sociologii přivést do českého prostředí, které se této vědy již ujalo a rozpracovalo ji do dnešní podoby. Masarykovy představy o teorii a praxi si česká společnost měla šanci vyzkoušet, jelikož první dva prezidenti Československa byli sociologové. Masaryk svoje první částečně sociologické dílo nazval právě *Theorie a praxis*, což byla samotná ukázka jeho pojetí smyslu sociologie, tedy působnosti, jak teoretické, tak i praktické, prospěšné pro společnost. Opět je zde řeč o dvojím působení sociologie, které je pro Masaryka klíčové a neustále se k němu vracel i v jiných pracích. Dá se tedy říci, že v něm viděl hlavní přínos a sílu sociologie nejen pro vědu, ale také pro samotnou společnost. Dokonce i během slavných a zdokumentovaných rozhovorů s Karlem Čapkem ve velmi pokročilé fázi svého života ještě neustále trval na tom, že mezi teorií a praxí nesmí být nikdy rozporu, jelikož kdyby mezi nimi rozpor byl, tak je jisté, že se někde stala chyba, a to klidně na obou místech [Čapek 1969: 167]. Z toho je patrné, nakolik to pro něj bylo zásadní téma. Kdyby se někdo chtěl zabývat Masarykovým přístupem k sociologii a daná fakta by posuzoval z pohledu Masarykova realismu, jinými slovy by daný vztah analyzoval od samotných základů postupně k obecnostem, tak by se nutně musel zabývat spisem *Theorie a praxis*, jelikož právě tohle dílo je základem Masarykova pohledu na sociologii jako vědu a na její přínos pro společnost a její evoluci.

Prameny

- Masaryk, Tomáš Garrigue [1876]. *Theorie a praxis I*, *Moravská orlice* XIV, č. 93. Brno: Karel Flemich, s. 1.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1876]. *Theorie a praxis II*, *Moravská orlice* XIV, č. 96. Brno: Karel Flemich, s. 1.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1876]. *Theorie a praxis III*, *Moravská orlice* XIV, č. 103. Brno: Karel Flemich, s. 1–2.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1876]. *Theorie a praxis IV*, *Moravská orlice* XIV, č. 105. Brno: Karel Flemich, s. 1.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1876]. *Theorie a praxis V*, *Moravská orlice* XIV, č. 109. Brno: Karel Flemich, s. 1.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1876]. *Theorie a praxis VI*, *Moravská orlice* XIV, č. 112. Brno: Karel Flemich, s. 1–2.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1876]. *Theorie a praxis VII*, *Moravská orlice* XIV, č. 115. Brno: Karel Flemich, s. 1.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1876]. *Theorie a praxis VIII*, *Moravská orlice* XIV, č. 128. Brno: Karel Flemich, s. 1–2.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1876]. *Theorie a praxis IX*, *Moravská orlice* XIV, č. 134. Brno: Karel Flemich, s. 1.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1876]. *Theorie a praxis X*, *Moravská orlice* XIV, č. 139. Brno: Karel Flemich, s. 1.

Literatura

- Bláha, Arnošt Inocenc [1997]. *Československá sociologie: od svého vzniku do roku 1948*. Brno: Doplněk.
- Čapek, Karel [1969]. *Čtení o T. G. Masarykovi*. Praha: Melantrich.
- Fried, Alexander [1954]. *Masaryks erste Tätigkeit im Wiener Parlament (1891–1893)*. Vídeň, Disertační práce. Vídeňská univerzita, Filozofická fakulta.
- Havelka, Miloš [1999]. Emanuel Chalupný a problém národní povahy. In. Zumr, Josef (ed.). *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor: sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia, konaného ve dnech 2.–3. října v Táboře*. Praha: Filosofía, s. 89–100.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1898]. *Otázka sociální: základy marxismu sociologické a filosofické*. Praha: Jan Laichter.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1901]. Rukověť sociologie, *Naše doba VIII*, Praha: Laichter, s. 1–12, 98–105, 173–181, 735–741, 822–828, 904–910.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1904]. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha: Laichter.
- Masaryk, Tomáš Garrigue [1969]. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození*. Praha: Melantrich.
- Nešpor, Zdeněk [2011]. *Republika sociologů: zlatá éra české sociologie v meziválečném období a krátce po druhé světové válce*. Praha: Scriptorium.
- Pauza, Miroslav [1999]. Pojem regionu u Emanuela Chalupného. In. Zumr, Josef (ed.). *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor: sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia, konaného ve dnech 2.–3. října v Táboře*. Praha: Filosofía, s. 77–88.
- Pecka, Emanuel [1999]. Spory a polemiky Emanuela Chalupného. In. Zumr, Josef (ed.). *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor: sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia, konaného ve dnech 2.–3. října v Táboře*. Praha: Filosofía, s. 33–42.
- Petrusek, Miloslav [2013]. Tomáš Garrigue Masaryk. In. Nešpor, Zdeněk R. *Slovník českých sociologů*. Praha: Academia, s. 236–253.
- Skovajsa, Marek – Balon, Jan [2017]. *Sociology in the Czech Republic: between East and West*. London: Palgrave Macmillan.
- Střítecký, Jaroslav [1995]. Die Tschechische soziologie der nachkriegszeit wendepunkte und wiederkehren 1949–1966–1989. In. Balla, Bálint – Sterbling, Anton. *Soziologie und Geschichte, Geschichte der Soziologie: Beiträge zur Osteuropaforschung*. Hamburg: Krämer, s. 169–173.
- Svoboda, Jan [2017]. *Masarykův realismus a filozofie pozitivismu*. Praha: Filosofía.
- Vaněk, Antonín [1992]. *TGM: poselství*. Praha: Agentura Tip Š.
- Zumr, Josef (ed.) [1999]. *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor: sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia, konaného ve dnech 2.–3. října v Táboře*. Praha: Filosofía.

*Mgr. Vratislav Kozák (*1990) absolvoval magisterské studium na Katedře orální historie a soudobých dějin a v současnosti pracuje na svém doktorátu na Pracovišti historické sociologie v rámci Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Odborně se mimo jiné zabývá sociálními dějinami a dějinami novověku.*